

Zekî
Bedevî

lege'in verdiği diploma resmen üniversite diplomasına eşdeğer sayıldı.

Vatikan tarafından İngiltere'den kardinal seçilen Basil Hume'un dinden tâviz vermeden, nüfusunun büyük çoğunluğu Protestan olan bu ülkede Katolik inancına karşı saygılı davranılmasını sağlamak üzere izlediği barışçı yöntemi örnek alarak aynı şeyi müslümanların da başarabileceğine inanan Zekî Bedevî, İngiltere'de yaşadığı uzun yıllar boyunca yalnız İngiltere gibi Batılı liberal bir ortamda müslümanların nasıl yaşayabileceğini değil, aynı zamanda Doğu ile Batı ve gelenekselle modern arasındaki mesafelerin barışçı bir şekilde nasıl kapatılabileceğini de göstermeye gayret etti. Batı'da müslümanların büyük ölçüde fen bilimcileri ve iş adamları tarafından temsil edildiğini, ancak bu kesimlerin sosyal bilimler alanında yeterince donanımlı olmadığını, sonuçta bu eksikliğin onların farklı kültürden olanlara karşı sertlik yanlısı olmalarına yol açtığını düşündü. Bu durumda İslâm'ın yetkin din bilginleri ve önderleri tarafından temsil edilmesinin farklı inançtan ve kültürden olanlar arasında yapıcı ilişkilerin kurulmasına daha çok katkı sağlayacağına inandı ve bu amaçla çalıştı. Ancak onun "İngiliz İslâmı" diye nitelendirildiği bu yapıcı anlayış zaman zaman kendisinin tâvizcilikle suçlanmasına yol açtı.

Zekî Bedevî, Londra Merkez Camii imamını iken diğer din mensuplarınınca düzenlenen ve üç semavî dinin temsilcilerini bir araya getiren toplantılara katıldı. Kendisi de din üzerine sohbetler yaparak diğer dinlerin ileri gelenlerini bu sohbetlere davet etti. Onun bu tür faaliyetleri genellikle dinler arası diyalog hareketinin başlatılması olarak yorumlandıysa da gerçekte Bedevî, dinler arasında değil farklı dinlerin mensupları arasında diyaloga önem verdi. Kendisi de Mısır'da doğmuş olmasına rağmen Pasifik'ten Afrika'ya ve İngiltere'ye uzanan hayatı boyunca küresel düşünen bir müslüman olarak diğer dinlerin mensuplarıyla her zaman diyalog içerisinde bulundu. 1997'de kurduğu Three Faiths

Forum ile kitâbî dinlerin mensupları arasında karşılıklı dostluk, iyi niyet ve anlayışı teşvik etti. Kısaca FAIR adıyla bilinen, İslâmofobi ve Irkçılığa Karşı Forum (Forum Against Islamophobia and Racism) adlı kuruluşun başkanlığını yaptı, İslâm karşıtlığı ve düşmanlığı kavramlarını dünyada ilk kullananlardan biri oldu. İngiltere'de yaşayan müslümanların sorunları ve dışlanmalara karşı inançlarından tâviz vermeden çözüm arayışları onun "İngiltere başmüftüsü" diye anılmasına sebep oldu. Dünya Dinleri Konseyi başkan vekilliği ve Westminster Üniversitesi'ndeki "Demokrasi ve İslâm" programında danışma meclisi üyeliği yapan Zekî Bedevî'nin inançlar ve kültürler arasında sürdürdüğü bu tür çalışmaları İngiltere ve diğer Batı ülkelerinde ilgi ve takdir gördü, Britanya İmparatorluğu Şövalyelik nişanı (KBE) ve I. Francis Tarikatı Kraliyet Şövalyelik nişanıyla (GCFO) ödüllendirildi. Zekî Bedevî'nin 24 Ocak 2006 tarihinde Londra'da yapılan bir toplantı sırasında âni ölümü münasebetiyle Prens Charles ve İngiltere Başbakanı Tony Blair başta olmak üzere birçok yetkili tâziye mesajları yayımlamıştır. Sosyal faaliyetlerinden dolayı eser yazmaya imkân bulamayan Bedevî'nin *The Reformers of Egypt: A Critique of Al-Afghani, Abdudh and Ridha* (London 1978) ve *Islam in Britain* (London 1981) gibi bazı küçük hacimli kitapları yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zaki Badawi, *Islam in Britain*, London 1981; R. Williams, *Islam, Christianity and Pluralism: The Zaki Badawi Memorial Lecture Series*, London 2007; Umar Ryad, *Islamic Reformism and Christianity: A Critical Reading of the Works of Muḥammad Rashîd Riḍâ and His Associates (1898-1935)*, Leiden-Boston 2009; S. Gilliat-Ray, *Muslims in Britain: An Introduction*, New York 2010; Mohamed M. Keshavjee, *Islam, Sharia and Alternative Dispute Resolution*, London 2013, tür.yer.; "Zaki Badawi", *The Guardian*, 25 Ocak 2006.

ALİ MURAT YEL

ZEYDÂN, Abdülkerîm

(عبدالكريم زيدان)

Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc)
el-Ânî el-Kehlî
el-Muhammedî (el-Mehmedî)
(1921-2014)

**Iraklı fıkıh âlimi
ve Irak İhvan-ı Müslimîn Cemaati'nin
genel başkanı.**

Resmî belgelerde doğum tarihi 1917 olarak geçse de kendisi 1921'de Bağdat'ta Kerh bölgesindeki Sûkulhamâde semtinde doğduğunu belirtir (http://www.drzedan.com/?page_id=133).

Mehâmide aşiretine mensup Kehliyyûn ailesindedir. Dedesi Behîc ve babası Zeydân, Enbâr'a bağlı Âne beldesinde doğmuştur. Üç yaşında iken babasını kaybetti. İlk ve ortaokulu Bağdat'ta okudu. Lisenin edebiyat kolundan mezun olduktan sonra Diyâlâ bölgesiyle Bağdat'taki çeşitli ilkokullarda öğretmenlik yaptı. Bu arada girdiği Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1950'de mezun oldu. Bir lisede müdürlük, Evkaf Bakanlığı'nda müfettişlik ve Diyâlâ Evkaf müdürlüğü görevlerinde bulundu. Ardından Kahire Üniversitesi'nde *Eserü'l-kuşûd fi't-taşarrufât ve'l-ukûd* adlı çalışmasıyla yüksek lisansını (1958), *Aḥkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm* isimli teziyle de doktorasını (1962) tamamladı. Öğrenim sürecinde Irak ve Mısır'ın önde gelen ilim adamlarından ders alan Abdülkerîm Zeydân için Emced ez-Zehâvî ayrı bir öneme sahiptir. Diğer hocaları arasında Abdülkâdir el-Hatîb, Necmeddin el-Vâiz, Muhammed Mahmûd es-Savvâf, İslâm hukuku alanındaki modern çalışmalarıyla dikkati çeken Ali el-Hafîf, Muhammed Ebû Zehre, dönemin Ezher şeyhi Hasan Me'mûn, doktora danışmanı Muhammed Sellâm Medkûr, Muhammed es-Senhûrî ve Abdülkerîm es-Sâika anılır.

Kahire'deki lisans üstü öğreniminin ardından Irak'a dönen Abdülkerîm Zeydân, Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fıkıh Bölümü ve Edebiyat Fakültesi Din Bölümü başkanlığı, Irak İhvan-ı Müslimîn teşkilâtının kurduğu İslâmî Araştırmalar Fakültesi dekanlığı yaptı. Baas Partisi'nin 1968'de gerçekleştirdiği darbeden sonra, öğrencisi olan Başbakan İbrâhim ed-Dâvûd'un teklifiyle Evkaf bakanlığı görevinde bulundusa da İbrâhim ed-Dâvûd'un diğer darbeler tarafından etkisiz hale getirilip Suudi Arabistan'a gönderilmesiyle Zeydân'ın on üç gün süren bakanlığı da nihayete erdi. 1978'de üniversitedeki görevinden re'sen emekliye sevk edilmesi üzerine Bağdat Üniversitesi kendisine lisans ve lisans üstü öğretim tez danışmanlığı, diğer ilmi faaliyetlere katılma imkânı sağlayan ve çok nâdir verilen "üstat mütemerris" (emeritus professor) unvanı verdi. Abdülkerîm Zeydân, Irak'ta el-Uhuvvetü'l-İslâmiyye adıyla kurulan İhvan-ı Müslimîn Cemaati'ne 1950'li yıllarda üye oldu ve 1960'ta teşkilâtın ikinci genel başkanı seçildi. Teşkilâtın 1970'te kapatılmasının ardından faaliyetlerini 1990'lı yıllara kadar gizli bir şekilde sürdürdüğü süreçte çeşitli baskılara mâruz kaldı, göz hapsinde tutuldu ve gördüğü işkenceler yüzünden görme duyusu zayıf-

Abdülkerim
Zeydân

ladı. Saddâm Hüseyin döneminde mâruz kaldığı baskılar sonucu 1992'de gitmek zorunda kaldığı Yemen'de San'a Üniversitesi ve İman Üniversitesi'nde fıkıh hocalığı yaptı, yüksek lisans ve doktora dersleri verdi. 27 Ocak 2014'te San'a'da vefat etti. Bağdat'a nakledilen cenazesi Şeyh Ma'rûf-i Kerhî Mezarlığı'na defnedildi.

Birçok ilmi kuruluşta görev alan Zeydân 1970'li yıllardan itibaren Medine İslâm Üniversitesi'nde Mütevelli Heyeti üyesi olmuş, 2000 yılı itibariyle Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'ye bağlı el-Mecmau'l-fıkhî'de ve San'a'daki İman Üniversitesi'ne bağlı el-Mecmau'l-fıkhî'de de üye olarak görev yapmış, ayrıca uluslar arası birçok ilmi toplantıya katılmıştır. *el-Mufaşşal fî aḥkâmi'l-mer'e* adlı eserinden dolayı 1997'de Kral Faysal Uluslararası İslâm Araştırmaları ödülünü almıştır. Yemen'e göç edip yirmi yıl kadar orada ikamet etmesine rağmen Irak'la ilişkisini sürdürmüş, Amerika Birleşik Devletleri'nin işgali sonrasında Irak Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmuş, ülkedeki siyasi istikrarsızlık üzerine 29 Ocak 2006'da "Irak'taki Müslümanlara ve Onların Cemaatlerine Nasihat" (www.drzedan.com/uploads/announcements/3.doc), 31 Aralık 2012'de "Irak'taki Direniş ve Direnişçiler Hakkında" (http://www.albasrah.net/ar_articles_2012/1212/zedan_301212.htm) başlığıyla yayımladığı bildirilerinde birlik çağrısında bulunmuştur. Derslerinde ve eserlerinde yaptığı atıflarda İbn Teymiyye ile öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ayrıcalıklı bir yer vermiştir. Bu iki âlimin düşüncelerine yakınlık duyduğu, özel kütüphanesindeki eserlerin üstüne kendi adından sonra "Hanbeliyyü'l-mezheb Selefîyyü'l-akide" notunu düşüğü yönünde öğrencisi Sâmî Cenâbî'nin kaydettiği bildigende (<http://www.ansarsunna.com/vb/showthread.php?t=45526>) onun kendisini Selefi olarak tanıttığı, ancak eserlerinde ortaya koyduğu görüşlere bakıldığında ilmi konularda belli bir mezhebe bağlı kalma-

dığı ve farklı ictihadları tercih ettiği anlaşılmaktadır. Doktora tezini İslâm ülkesindeki gayri müslimler üzerine hazırlayan Abdülkerim Zeydân'ın dikkat çeken görüşleri arasında zimmî gayri müslimlerin müslümanlar gibi vatandaşlığın getirdiği hak ve sorumluluklara sahip oldukları (ayrıntılı bilgi için bk. *Aḥkâmü'z-zimmiyyîn*, s. 70-132), onların İslâm devletinde devlet başkanının izniyle kendi mâbedelerini inşa edebilecekleri (*a.g.e.*, s. 98-99), müste'menlerin müttekâbiliyet esasına bağlı olmaksızın İslâm topraklarında yaşadıkları sürece can ve mal güvenliklerinin sağlanması gerektiği (*a.g.e.*, s. 73-74), kadınların seçimlere katılabilecekleri ve devlet başkanı olarak seçilebilecekleri (*el-Mufaşşal*, IV, 313-322), evlenme ehliyeti açısından erkeklerle aynı statüde buldukları (*a.g.e.*, IV, 430-463), hâkimin kararlarında tamamen bağımsız olduğu, devlet başkanının bu özgürlüğe müdahale hakkının bulunmadığı (*Nizâmü'l-kazâ'*, s. 71-73), telif hakkının menfaat kategorisinde yer alması sebebiyle mal sayılması gerektiği (*Nazarât*, s. 356) yönündeki düşünceleri anılabilir (ayrıca bk. *el-Ferd ve'd-devle*, s. 42; *Uşûlü'd-da'Ve*, s. 211-212; *el-Kuyûdü'l-vâride*, s. 83-89).

Eserleri. 1. *Aḥkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm* (Bağdat 1382/1963; Beyrut 1402/1982). 2. *el-Vecîz fi uşûli'l-fıkh* (Bağdat 1384/1964, 1973 → İstanbul 1979). Hukuk Fakültesi dördüncü sınıf öğrencileri için hazırlanan ders notlarının kitap halinde basımı olup Türkçe'ye de çevrilmiştir (trc. Ruhi Özcan, *Fıkıh Uşûlü*, Ankara 1979; İstanbul 1982, 1993). 3. *el-Ferd ve'd-devle fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Bağdat 1965; Küveyt 1978, 1985) (trc. O. Zeki Soygiğit, *İslâm Şeriatında Fert ve Devlet*, İstanbul 1969; trc. Cemal Arzu, *Ferd ve Devlet*, İstanbul 1969; *İslâm'da Ferd ve Devlet Münasebetleri*, İstanbul 1978; trc. Aksay Öncel, *İslâm Hukukunda Ferd ve Devlet: İslâm Anayasa Hukuku*, İstanbul, ts.). 4. *el-Medḥal li-dirâseti'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Bağdat 1966, 1976). Eserde İslâm hukukuna dair genel prensipler modern hukukla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır (trc. Ali Şafak, *İslâm Hukukuna Giriş: Genel Hükümler ve Müesseseleri*, İstanbul 1976). 5. *el-Kefâle ve'l-ḥavâle fi'l-fıkhî'l-mukâran* (Beyrut 1975). 6. *Uşûlü'd-da'Ve* (Bağdat 1396/1976; İskenderiye 1396/1976; Küveyt 1401/1981; Beyrut 1408/1987). Medine İslâm Üniversitesi Da'vet ve Usûlüddîn Fakültesi'nde ders kitabı olarak okutulan, İslâm'a davette izlenmesi gereken metotları anlatan bir eserdir (trc. Nezir Demircan, *İslâm Davetçilerine*, Ankara 1977;

trc. Ruhi Özcan, *İslâm'da Da'vet ve Tebliğ Esasları*, İstanbul 1979; trc. Veli Ulutürk – Mehmet Karabulut, *İslâm Davetinin Esasları*, İstanbul 1988, 1991). 7. *el-Kuyûdü'l-vâride 'ale'l-milkiyyeti'l-ferdiyye* (Amman 1982). Zeydân'ın 1977'de Riyad'da yapılan "Fıkıh Haftası"ndaki sunumu olup eserde İslâm hukukunda özel mülkiyete getirilen sınırlamalar modern hukukla karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. 8. *Nizâmü'l-kazâ' fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Bağdat 1404/1984). 9. *'Ulûmü'l-ḥadîş* (Bağdat 1409/1988, Abdülkahr Dâvûd Abdullah ile birlikte). 10. *el-Mufaşşal fî aḥkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (I-XI, Beyrut 1413/1993). İbadet ve muâmelât konularında kadınlara mahsus durumlarla kadın-erkek arasında müşterek hususlara dair fikhî hükümlerin işlendiği kapsamlı bir çalışma olup bazı bölümleri müstakil olarak da yayımlanmıştır (*el-Libâs ve'z-zîne fi'l-İslâm*, Beyrut 2004; *eş-Şalâtü fi'l-İslâm*, Bağdat 2004; *ez-Zekât ve aḥkâmühâ*, Bağdat 2004; *Aḥkâmü't-ṭahâre*, Bağdat 2004; *Hukûk ve vâcibâtü'l-mer'e fi'l-İslâm*, Bağdat 2004; *el-İdde*, Bağdat 2004). 11. *es-Sünenü'l-ilâhiyye fi'l-ümem ve'l-cemâ'at ve'l-ferâd fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Bağdat 1413/1993) (trc. Nizameddin Salta, *İlâhî Kanunların Hikmetleri*, İstanbul 1997). 12. *el-Müstefâd min kışâşî'l-Ḳur'ân li'd-da'Ve ve'd-du'ât* (I-II, Beyrut 1418/1997). 13. *el-Kışâş ve'd-diyât fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut 1418/1998). Zeydân'ın San'a Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde yüksek lisans seviyesinde verdiği karşılaştırmalı İslâm hukuku dersinin notlarıdır. 14. *Mücezû'l-edyân fi'l-Ḳur'ân* (Beyrut 1418/1998). Eserde İslâm dışındaki dinlerden ve İslâm'ın bu dinlere üstünlüklerinden bahsedilir. 15. *Nazarât fi ş-şerî'ati'l-İslâmiyye mukâreneten bi'l-kavânini'l-vaz'ıyye* (Beyrut 1421/2000). 16. *el-Vecîz fi şerḥi'l-kavâ'id-i'l-fıkhîyye* (Beyrut 2001). 17. *eş-Şerḥu'l-İrâkî li'l-uşûli'l-işrîn* (baskı yeri ve tarihi yok). İhvân-ı Müslimîn teşkilâtı mensuplarının İslâm'ı tam anlayabilmelerini sağlamak amacıyla Hasan el-Bennâ tarafından tesbit edilmiş yirmi ilke üzerine Zeydân'ın yazdığı şerhtir. Müellifin ayrıca çeşitli dergilerde yayımlanan dokuz makalesini içeren *Mecmû'atü buḥûş fıkhiyye* (Bağdat 1395/1975; bazı makalelerin tercümelere için bk. Çiftçi, sy. 23 [2014], s. 473), demokrasi, vergi, grev gibi modern problemler hakkında on bir makale ve sunumdan oluşan *Mecmû'atü buḥûş fıkhiyye mu'âşıra* (Bağdat 1407/1986)

adlı eserleriyle "Rudûd-ü-ş-şübühât" isimli bir makalesi (*el-Mu'temerü'l-âlemi es-sâlis li's-sireti'n-nebeviyye*, Beyrut 1981, I, 487-532) mevcuttur. Hüseyin ed-Düeymî Zeydân hakkında bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibli.).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkerim Zeydân, *Uşûlü'd-da'Ve*, Bağdad 1976, s. 211-212; a.m.f., *Ahkmâmü'z-zimmiyyin*, Beyrut 1402/1982, s. 70-132; a.m.f., *el-Kuyûdü'l-vâride 'ale'l-milkiyyeti'l-ferdiyye*, Amman 1402/1982, s. 83-89; a.m.f., *Nizâmü'l-kazâ' fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad 1404/1984, s. 71-73; a.m.f., *el-Mufaşşal fi ahkâmi'l-mer'e*, Beyrut 1413/1993, IV, 313-322, 430-463; a.m.f., *Nazarât fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1421/2000, s. 356; a.m.f., *el-Ferd ve'd-devle fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Bağdad, ts. (Matbaatü Selmân el-A'zamî), s. 42; a.m.f., "Sireti ez-zâtiyye", http://www.drzedan.com/?page_id=133 (06.11.2014); Sabâh Nûri el-Merzûk, *Mu'cemü'l-mü'ellifin ve'l-küttâbi'l-İrâkıyyin: 1970-2000*, Bağdad 2002, V, 113; Abdullah el-Akîl, *Min A'lâmî'd-da'Ve ve'l-hareketi'l-İslâmiyyeti'l-mu'âşıra*, Amman 1429/2008, I, 156, 340; Hüseyin ed-Düeymî, *Cühüdü'd-duk-tür 'Abdülkerim Zeydân fi hidmeti'd-da'veti'l-İslâmiyye* (doktora tezi, 2010), Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü üsûli'd-din; Hüseyin Çiftçi, "Vefeyât: Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, Konya 2014, s. 471-476; "Bîc, 'Abdülkerim Zeydân", *el-Meusû'atü'l-'Arabîyyetü'l-âlemiyye*, Riyad 1419/1999, V, 384; Tâhâ Câbir Alvânî, "el-Âlimü ellezi fekdânâhü 'Abdülkerim Zeydân el-müfterâ 'aleyhi hayyen ve meyyiten", <http://www.odabasham.net/show.php?sid=72635> (13.05.2014); Sâmi Cenâbî, "Ta'rîfî ehlî'l-İrâk bi-imâmî'l-âfâk eş-Şeyhü'l-İmâm el-'Allâme 'Abdülkerim Zeydân", <http://www.ansarsunna.com/vb/showthread.php?t=45526> (06.11.2014); Câsim eş-Şemrî, "el-'Allâme 'Abdülkerim Zeydân: el-Federâliyye bâhtletün ve münâkızatün li'l-İslâm", <http://www.albainah.net/index.aspx?function=Item&id=38222> (29.04.2014).

MUHAMMED USAME ONUŞ

ZİLELİ MUHARREM EFENDİ

(ö. 1010/1601'den sonra)

Osmanlı fıkıh âlimi ve mutasavvıf.

910 (1504) yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. Kaynaklarda tam adı Muharrem b. Ebül-Berekât Muhammed b. Ârif b. Hasan ez-Zîlî olarak geçer. İlme değer veren bir aileye mensuptur. Babası Horesan'dan gelip Zile'ye yerleşmiştir. Annesinin adı Sultan Hatun'dur. Sivâsî ve Kastamonî nisbeleriyle de anılır. Sivâsî nisbesi Zile'nin o dönemde Sivas vilâyetine bağlı olmasından, Kastamonî nisbesi de muhtemelen Kastamonulu müderris Muharrem Efendi ile (ö. 983/1575) karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Künyesi Ebül-Ley's'tir. Anadolu'da pek bilinmeyen bu künye sebebiyle bazı biyografi yazarları

Muharrem Efendi'yi Arap zannetmişlerdir. Meselâ Zirikî, Muharrem Efendi'nin memleketini anlatırken ez-Zîlî kelimesinin yanlış kaydedildiğini ve doğrusunun ez-Zeylaî olduğunu belirtmek, bu hata bazı kütüphane kataloglarında da tekrarlanmaktadır. Eserinin *Terğîbü'l-müte'allimîn* adlı eserinin neşrinde de nisbesi bu şekilde kaydedilmiştir. Muharrem Efendi'nin dört oğlu ve bir kızı olmuştur. Oğullarından en meşhuru Şeyhî lakabı ile bilinen ve Halvetiyye tarikatının dördüncü ana kolu Şemsiyye'nin bir şubesini teşkil eden Sivâsiyye'nin kurucusu Abdülmecid Sivâsî'dir. Kızı Safâ Hatun ise Kadızâdeliler'le yaptığı mücadeleyle tanınan Abdülâhad Nûri'nin annesidir. Muharrem Efendi, Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun kurucusu Ebû's-Senâ Şemseddin Sivâsî ile Sivas'ta bir müddet müftülük yapan Halvetî şeyhi İsmâil Sivâsî'nin de ağabeyidir.

İslâmî ilimlerde ilk eğitimini babasından alan Muharrem Efendi babasının isteği üzerine kardeşleri Şemseddin ve İbrâhim ile birlikte Tokat'a gitti. Tokat'ta Arakiye-cizâde Şemseddin Mahvî Efendi'den uzun süre öğrenim gördü. Daha sonra kardeşi Şemseddin ile beraber İstanbul'a giderek tahsilini ilerletti ve ardından Zile'ye döndü. Cumapazarı (Ezinepazarı) şeyhi Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden olan Muslihüddin Efendi'den tasavvuf dersleri aldı, onun vefatı üzerine Abdülmecid Şirvânî'nin yanında sülûkünü tamamladı. Halvetî şeyh-

leri arasında adı geçen Muharrem Efendi, Abdülmecid Şirvânî'nin halifesidir. Öğrenim amacıyla yaptığı yolculuklar dışında Zile'den hiç ayrılmadı. Hayatını ders okutup eser yazmakla geçirdi. Eserlerinde halka hitap eden bir dil kullanmaya çalıştı ve halkın içinde kalıp onları irşad etti. Ayrıca fıkıh ile tasavvufu birleştirmeye, ibadetlerin şekli yönü yanında mânevî boyutlarına dikkat çekmeye özen gösterdi ve özellikle kadınların eğitimine önem verdi. Yöre halkınca "Muallim Dede" olarak anılan ve keramet sahibi bir zat kabul edilen Muharrem Efendi 100 yaşlarında vefat etti, kabri bugün Zile Devlet Hastahanesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.

Eserleri. 1. Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye. En meşhur eseri olup Osmanlı medreselerinde "Muharrem" adıyla bilinmektedir. İranlı Abdurrahman-ı Câmî'nin, Arapça nahiv kurallarını ele alan İbnü'l-Hâcib'e ait *el-Kâfiye* adlı eseri üzerine yazdığı *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı eserinin hâşiyesidir. Müellifin yarım bıraktığı kitabı daha sonra Abdullah Eyyûbî (ö. 1252/1836) "bedel" bahsinden itibaren aynı üslûpla tamamlamaya çalışmıştır (Bulak 1256; I-II, İstanbul 1259, 1266, 1274, 1283, 1306, 1308, 1325). Ayrıca eserin birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 4543; Manisa İl Halk Ktp., nr. 694; Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1095). **2. Hediyyetü's-şu'lûk fi şerhi Tuhfeti'l-mülûk.** Zeynüddin Muham-

Zileli Muharrem Efendi'nin *Hediyyetü's-şu'lûk fi şerhi Tuhfeti'l-mülûk* adlı eserinin ilk iki sayfası (Kütahya Vahid Paşa İl Halk Ktp., nr. 107)

